

7. Ткалич М. Гендерна психологія : навч. посіб. 2-ге вид., випр., доповн. Київ : Академ-видав, 2016. 256 с.
8. Українські народні прислів'я і приказки. Київ : Державне вид-во художньої літератури, 1963. 785 с.

УДК 159.9: 316.6

doi: 10.15330/psp.22.62–68

Віталія Скиданович

ПСИХОЛОГІЧНА СТРУКТУРА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті здійснено теоретичний аналіз психологічної структури волонтерської діяльності. Волонтерська діяльність розглядається як результат творчого саморозвитку, самовдосконалення; як форма громадянської участі в суспільно корисних справах, спосіб колективної взаємодії та ефективний механізм вирішення актуальних соціальних проблем; як добровільна, непримусова, безкорисна, благодійна діяльність, яка ґрунтується на прагненні допомогти іншому. Волонтерська діяльність включає у себе такі компоненти психологічної структури, як когнітивний, мотиваційний, емоційно-вольовий, ціннісний та поведінковий.

Ключові слова: волонтерська діяльність; студентська молодь; психологічна структура волонтерської діяльності; когнітивний компонент; мотиваційний компонент; емоційно-вольовий компонент; ціннісний компонент; поведінковий компонент.

The article deals with theoretical analysis of the psychological structure of volunteer activity. Volunteer activities are considered as the result of creative self-development, self-improvement; as a form of civic participation in socially useful affairs, a way of collective interaction and an effective mechanism for solving actual social problems; as voluntary, unconditional, disinterested, charitable activity, which is based on the desire to help another. Volunteer activities include such components of the psychological structure as cognitive, motivational, emotional-forceful, value and behavioural.

Keywords: volunteer activity; students; psychological structure of volunteer activity; cognitive component; motivational component; emotional-forceful component; value component; behavioural component.

Актуальність дослідження. На теперішній час, коли світ перебуває у швидкому русі розвитку, волонтерська діяльність відіграє велику роль. Волонтерство сприяє суспільному розвитку, привертає увагу до соціальних проблем, розвиває у людей альтруїзм, співпереживання, турботу про інших, допомагає звернути увагу на потреби соціально незахищеної частини населення.

В Україні волонтерство набрало великого розвитку у період Революції Гідності. В цей час волонтери розгорнули свою діяльність у напрямках суттєвих потреб для суспільства. Там, де держава не могла дати собі ради через різні перепони, вступали у діяльність волонтери, які набагато ефективніше вирішували проблеми певних категорій людей. На даний момент робота волонтерів відіграє суттєву роль у розвитку суспільства. Студентська молодь є активним учасником волонтерських спільнот. Волонтерська організація постає тим міс-

цем, де сучасний студент має змогу взяти участь у вирішенні певних суспільних проблем, виявити активну соціальну позицію, самореалізовуватись, виявляти власний потенціал, здобувати професійні навички та розвивати соціальну компетентність. Участь у волонтерській діяльності відкриває кожному студенту можливість якісного професійного та життєвого самовизначення. Волонтерство, як початковий фундамент, надає молоді можливості вчитися та реалізовувати себе через надання допомоги як окремій людині, так і суспільству в цілому [14].

Волонтерську діяльність молоді більш широко розглянуто у соціологічних дослідженнях. Соціологія розкриває волонтерство в системі суспільної значимості, говорячи про те, що волонтерська діяльність є проявом громадської зрілості. Попри те, що ще безліч невирішених проблем, добровільність сприяє певній стабілізації та регулюванню відносин у суспільстві, вносить певні корективи до функціонування державних органів. Тому важливо розкрити та вивчити волонтерську діяльність як психологічний феномен та проаналізувати психологічні компоненти структури добровільної діяльності студентської молоді.

Аналіз основних досліджень. Значний внесок у дослідження теоретичних та методологічних засад волонтерства зробили такі науковці, як: О. Безпалько, Н. Заверико, Л. Міщик, І. Мигович, С. Пальчевський, В. Петрович, Ю. Поліщук, М. Тищенко, Р. Вайнола, А. Капська, Н. Комарова, О. Карпенко, І. Зверева, Г. Лактіонова, О. Акімова, Л. Вандишева, В. Пестрикова. Такі зарубіжні дослідники як Р. Лінч, С. Маккарлі, Л. Питка, Є. Матерна вивчали сутність, ознаки, особливості, напрями та принципи волонтерської роботи. Аналіз багаторічного досвіду волонтерства подано у роботах Г. Каскеллі, Р. Кроу, Б. Левайн, М. Мерріл, К. Навартнам, М. Нуланд та ін. Проблематикою волонтерського руху в соціологічному контексті займалися такі відомі науковці, як: Дж. Девіс Сміт, М. Харріс, К. Рочестер, Р. Хедлі, С. Елліс, К. Кемпбел та ін. Більш детальнішого вивчення потребує волонтерська діяльність як психологічний феномен, її психологічна структура.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз психологічної структури волонтерської діяльності студентської молоді.

Виклад основних положень. Волонтерство є відносно новим соціальним явищем в українському суспільстві, проте воно активно розвивається. Багато науковців на теперішній час намагаються повністю дослідити цей напрям у всіх аспектах [4]. Крім соціальної значимості волонтерської діяльності потрібно визначити її психологічну структуру, розкрити формування активної життєвої позиції щодо волонтерства, відчуття власної необхідності тим, хто потребує допомоги, моральне задоволення від того, що вони приносять користь.

У соціології та юриспруденції волонтерська діяльність визначається як добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – це роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами. Волонтерська діяльність є формою благодійної діяльності. Безоплатне вико-

нання робіт або надання послуг особами, що здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю [7]. Волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, неприбутковості. Волонтерська діяльність здійснюється за такими напрямками: надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, осіб, що потребують соціальної реабілітації; здійснення догляду за хворими, особами з інвалідністю, самотніми, людьми похилого віку та іншими особами, які через свої фізичні, матеріальні чи інші особливості потребують підтримки та допомоги; надання допомоги громадянам, які постраждали внаслідок надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру, дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, у результаті соціальних конфліктів, нещасних випадків, а також жертвам злочинів, біженцям, внутрішньо переміщеним особам; надання допомоги особам, які через свої фізичні або інші вади обмежені в реалізації своїх прав і законних інтересів; проведення заходів, пов'язаних з охороною навколишнього природного середовища, збереженням культурної спадщини, історико-культурного середовища, пам'яток історії та культури, місць поховання; сприяння проведенню заходів національного та міжнародного значення, пов'язаних з організацією масових спортивних, культурних та інших видовищних і громадських заходів; надання волонтерської допомоги для ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру; надання волонтерської допомоги Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції; сприяння уповноваженому органу з питань пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи; надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством [5].

У психологічній літературі волонтерська діяльність розглядається як результат творчого саморозвитку, самовдосконалення. Психологічний феномен волонтерства трактується: як форма громадянської участі в суспільно корисних справах, спосіб колективної взаємодії та ефективний механізм вирішення актуальних соціальних проблем; як діяльність, яка є непримусовою; ґрунтується на прагненні допомогти; як справа, зроблена без попередньої думки про фінансову винагороду; як робота, а не гра; як добровільний вибір діяльності, який відображає особисті погляди й позиції; активна участь громадянина в суспільному житті, що виражається зазвичай у спільній діяльності в межах різних асоціацій, сприяє покращенню якості життя; як національна ідея – ідея милосердя та доброчинності, ресурс філантропії – людинолюбства, добродійності, благодійної діяльності, соціальної підтримки, заступництва й захисту знедолених громадян через милосердя [3].

Дослідження психологічної структури волонтерської діяльності потребує врахування психологічних особливостей студентської молоді. Студентство роз-

глядається як соціальна група, яка характеризується мобільністю, метою діяльності якої є організована підготовка до виконання професійних та соціальних ролей у матеріальному і духовному виробництві. Активна взаємодія з різними соціальними утвореннями, а специфіка навчання у вузі сприяють формуванню у студентів активної життєвої позиції, зміцненню їхніх зв'язків з іншими соціальними групами суспільства. На студентський вік припадає процес активного формування соціальної зрілості. Соціальна зрілість передбачає здатність кожної молодої людини оволодіти необхідною для суспільства сукупністю соціальних ролей. Волонтерська діяльність сприяє формуванню соціальної зрілості особистості студента.

Враховуючи те, що волонтерство являє собою особливу форму соціальної активності, яка опосередкована альтруїстичною мотивацією та здійснюється переважно в системі взаємовідносин «людина–людина», О. А. Трубнікова подала у своїх роботах п'ять основних компонентів волонтерства: компонент соціальних цінностей, мотиваційний компонент, когнітивний компонент, емотивний компонент, комунікативний компонент [12].

Волонтерська діяльність є процесом, спрямованим на реалізацію цілі. В основі досягнення цілі стоїть мета дій, які послідовно доповнюють один одного у роботі волонтера. А будь-яка діяльність має свою структуру. Е. М. Балашов до психологічної структури волонтерської діяльності відносить певні одиниці діяльності: ціль, мотиви, дії та операції. Він представляє ціль як образ бажаного результату, який визначає характер і способи дій людини. Ціль формується самою людиною і є феноменом випереджуючого відображення. Сформульована ціль реалізується у волонтерській діяльності, і складність такої діяльності залежить від того, наскільки ціль віддалена від об'єкта дій, а також від наявних засобів. Як правило, волонтерська діяльність реалізується як система послідовних дій, кожна з яких вирішує певне завдання у напрямку досягнення цілі, яка є найвищим регулятором діяльності [1].

До структури волонтерської діяльності відноситься когнітивний компонент, що полягає в знанні та обізнаності людини щодо волонтерської діяльності, а також включає в себе самооцінку щодо діяльності, самопізнання, та сприймання оточуючого світу студента у волонтерстві. Когнітивний компонент діяльності волонтера включає в себе знання, усвідомлення себе та інших учасників як суб'єктів волонтерської діяльності, знання механізмів здійснення волонтерської діяльності, її наслідків, усвідомлення власної відповідальності.

Мотиваційний компонент передбачає прагнення та бажання бути частиною волонтерського явища в цілому. Особистість є вмотивована на служіння суспільству та в певній мірі – на задоволення власних потреб. Вивчення мотиваційного компоненту передбачає аналіз мотивів, намірів, цілей, мети здійснення волонтерської діяльності. У дослідженнях Т. П. Лях та інших психологів, мотивації особистості належить провідне місце в структурі особистості, де розглядається сукупність спонукальних факторів для визначення активності, мотивів та потреб, стимулів які спонукають поведінку і є процесом формування мотиву. На мотиваційні процеси студента до волонтерської діяльності впли-

вають внутрішні та зовнішні фактори. Особистісні чинники стосуватимуться психологічних особливостей волонтера, прояви характеру, прагнень, інтересів. Зовнішні ж передбачають навколишнє середовище [8; 9].

До волонтерської діяльності відноситься також емоційно-вольовий компонент. Основою якого є емоційний супровід діяльності. Він передбачає собою емоційне реагування особистості на волонтерську діяльність загалом. Емоції можуть виступати як мотивом, так і результатом волонтерської діяльності. Великого значення у здійсненні волонтерської діяльності відіграє емпатійність, яка розглядається як уміння співпереживати іншим, здатність індивіда емоційно відгукуватися на переживання інших людей, розуміти їхні думки, почуття, проникати у їх внутрішній світ, роблячи їх частиною своєї особистості. Емпатія – це глибоке і безпомилкове сприйняття внутрішнього світу іншої людини, її прихованих емоцій і смислових відтінків, емоційне співзвуччя з її переживаннями [1]. Уміння волонтера правильно співпереживати та відчувати навколишній світ допомагає йому повністю відчувати потреби суспільства. Особистості з високим рівнем емпатійності стають рушійною силою у існуванні своєї нації.

Емоційний компонент волонтерської діяльності включає психологічну стійкість. Людина, яка не є психологічно стійкою до навколишніх подразників, не може бути волонтером. В основу особистості волонтера лягає його адекватне сприймання різних негативних подразників на психіку. Діяльність будь-якого волонтера в будь-якій сфері піддається впливу різних афектів, і стійкість до них в особистості повинна бути або хоча б правильно накопичуватись [10]. Стійкість особистості залежить від повноцінно сформованого «Я», де індивідуальна стійкість до подразників обумовлена певним симптомо-комплексом особистісних властивостей, що визначають особливості індивідуальних способів подолання стресових ситуацій на основі їх суб'єктивного образу. Основою психологічної стійкості людини є її Я- концепція.

В основу емоційно-вольового компоненту також можна покласти наполегливість. Наполегливість – це вольова якість особистості, завдяки якій людина може мобілізувати свої сили для відносно тривалої і складної боротьби з перешкодами і труднощами, що зустрічаються в діяльності на шляху досягнення цілей [15]. Без наполегливості волонтерство не буде існувати як таке, адже основою досягнення цілі є покладання своїх сил у роботі та затрат часу.

Вольові якості, які включаються до емоційно-вольового компоненту є незалежні від конкретної ситуації психічні утворення, відносно стійкі, які визначають рівень свідомої саморегуляції поведінки. Воля і вольові якості студента-волонтера проявляються в його діяльності, в складних ситуаціях що виникають. Частоту прояву вольових властивостей в різних видах діяльності та кількість спроб подолати труднощі дослідники визначають показником рівня загального вольового розвитку особистості. Науковці вважають, що вольові властивості особистості утворюють цілісну систему, яка визначає рівень її загального вольового розвитку і зумовлює окремі прояви вольової активності в різних ситуаціях. Ступінь розвитку окремих вольових властивостей і структура взаємозв'язків між ними, що знаходяться на одному рівні вольового розвитку, можуть бути різними у волонтерів [13].

Емоційно-вольові якості передбачають у собі відсутність емоційного напруження та страху. Емоційна напруженість волонтерської діяльності характеризується великим сплеском емоцій, надмірним збудженням, виснаженням нервової системи, страхом перед соціумом. Уміння контролювати свій емоційний стан, володіти собою, своїм голосом, мімікою, жестами є ваговим у роботі волонтера [13]. Емоційна саморегуляція полягає в системі розумових дій, спрямованих або на активізацію певних емоційних процесів, або на їх гальмування та стабілізацію.

Черговим компонентом структури волонтерської діяльності є ціннісний компонент, що включає систему цінностей особистості, сукупність інтересів та потреб, формування психологічних властивостей особистості волонтера. У ньому закладені ті якості, які потребує волонтер як особистість для усвідомлення сутності життя. До них відносять порядність, відвертість, справедливість та терпеливість, відчуття свободи, відповідальність за своє життя та вчинки; самостійність, свідомість. Суть в тому, що ці компоненти які закладаються в цінність діяльності волонтера надають значущість роботі. Студент відчуває потребу в собі й тому, що його старання не були марними. Даний компонент відображає і ціннісне ставлення студента до волонтерства, місце альтруїстичної, добровільної, безкорисливої діяльності на користь іншого в системі ціннісних орієнтацій особистості.

Деякі дослідники наголошують на актуальності почуття справедливості у волонтерській діяльності. Людина небажає миритись з проявами несправедливості настільки, що намагається сама вирішити цю проблему на рівні своїх можливостей. Рівень відчуття справедливості «штовхає» особистість до дій, вирішення проблем суспільства. Але цей компонент може бути небезпечним для особистості та навколишнього середовища так, як він завжди коливається між адекватністю і неадекватністю. Волонтер мусить розуміти, що рівень справедливості повинен триматись моральних та юридичних правил, щоб не нанести шкоди собі та оточуючим [11].

До психологічної структури волонтерської діяльності відносимо поведінковий компонент. Він передбачає в собі саму поведінку студента щодо виконання поставленої мети. Фактично даний компонент говорить про те, чи студент, знаючи про волонтерство і маючи бажання працювати у цьому напрямку, робить конкретні кроки у роботі; чи входить у волонтерський рух. Чи просто знаючи і обговорюючи прояви у суспільстві волонтерства оминає пряму участь у діяльності. Студентська молодь може активно обговорювати волонтерські рухи та їх діяльність, але фактично крім розмов не робить ніяких інших дій.

Висновки. Волонтерська діяльність як психологічний феномен розглядається як певна діяльність, яка є добровільною формою соціальної активності, спрямованої на суспільно корисні справи, спосіб колективної взаємодії й ефективний механізм вирішення актуальних соціальних проблем, яка ґрунтується на прагненні допомогти.

У статті здійснено теоретичний аналіз психологічної структури волонтерської діяльності. Подано основні компоненти структури волонтерської діяль-

ності студентської молоді, до яких входить: когнітивний, мотиваційний, емоційно-вольовий, ціннісний та поведінковий.

Перспективи дослідження. В подальшому передбачається емпіричне вивчення специфіки вияву психологічної структури волонтерської діяльності студентської молоді, дослідження формування психологічної готовності до волонтерської діяльності студентів, аналіз соціально-психологічних чинників діяльності волонтерства.

1. Балашов Е. М. Психологічна структура волонтерської діяльності як засобу самореалізації студентів. *Наукові записки національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. 2013. Вип. 24. С. 12–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2013_24_5 (дата звернення: 10.05.2018 р.).
2. Бондаренко З. П. Модель організації волонтерської роботи в умовах вищого навчального закладу. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2007. № 4. С. 50–58.
3. Бондаренко З. П. Доброчинність та волонтерство як веління часу. *Думки, підказані серцем / ідея та заг.* ред. М. В. Полякова ; авт.-упорядн. В. В. Іваненко, Н. П. Олійник. Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2011. С. 70–81.
4. Волонтери в соціальній роботі: навч. посіб. табл. Бібліотечка соціального працівника / упорядн. : О. Главник, Н. Романова, Т. Дружченко. Київ : Главник, 2006. 127 с.
5. Горілий А. Г. Волонтерство у соціальній роботі. Історія соціальної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2004. С. 155–158.
6. Заверико Н. В. Основи управління діяльністю волонтерів: посібник для керівників волонтерських груп та програм. Запоріжжя, 2004. С. 25.
7. Закон України Про волонтерську діяльність : Відомості Верховної Ради (ВВР). 2011. № 42. 435 с. Дата оновлення: 20.01.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення: 10.05.2018 р.).
8. Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен. *Волинський державний університет імені Лесі Українки. Проблеми педагогічних технологій : збірник наукових праць*. Луцьк : Волинський академічний дім, 2004. Вип. 3–4. С. 139–144.
9. Лях Т. Л. Мотивація до волонтерської діяльності. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2012. № 22 (8). С. 84–91. URL: [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup_2012_22\(8\)_13.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vlup_2012_22(8)_13.pdf) (дата звернення: 10.05.2018 р.).
10. Організація волонтерського руху у вищих навчальних закладах. Діагностичний інструментарій : методичні розробки / уклад. Т. О. Рудякевич. Житомир, 2004. 48 с.
11. Сергієнко Г. З досвіду організації волонтерської діяльності майбутніх фахівців соціальної роботи. *Соціальна робота в Україні : теорія і практика*. 2003. № 2. С. 130–135.
12. Трубнікова О. А. Структура соціально-психологічної готовності особистості до волонтерства. *Актуальні проблеми психології*. Київ, 2009. Т. 7. Вип. 19. URL: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2009_19/sb_19_48.pdf (дата звернення: 10.05.2018 р.).
13. Volunteer Engagement and Organizational Commitment in Nonprofit Organizations: What Makes Volunteers Remain within Organizations and Feel Happy? / Vecina M. L., Chacón F., Marzana, D., Marta E. *Journal Of Community Psycholog*. 2013. № 41 (3). P. 291–302.
14. Stukas A. A., Snyder M., Clary E. G. The social marketing of volunteerism. A functional approach. *Handbook of consumer psychology Mahwah* / in C. P. Haugtvedt, P. Herr, F. Kardes (Eds.). NJ : Erlbaum, 2008. P. 959–979.
15. Sundeen R., Raskoff S., Garcia, M. Differences in perceived barriers to volunteering to formal organizations. Lack of time versus lack of interest. *Nonprofit Management Leadership Nonprofit Management and Leadership*. 2007. № 17 (3), P. 279–300.
16. Yeung A. B. The octagon model of volunteer motivation : Results of a phenomenological analysis. *Voluntas : International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 2004. № 15 (1). P. 21–46.